

njega pol stoletja še dodatne, bolj relevantne razloge. V zadnjih dveh letih, plaho in skrivoma pa že prej, se nam je začela odkrivati zamolčana, v temo odrinjena književnost domobranskega, tj. protipartizanskega gibanja v drugi svetovni vojni, književnost, ki jo je realsocialistični režim izobčil iz matične domovine. Zdaj po razpadu povojnega političnega sistema je ta književnost pred nami in zahteva svoj prostor pod soncem.

Tako se delo pesnikov, pisateljev in esejistov, ki jih je France Pibernik uvrstil v antologijo *Jutro pozabljenih*, postavlja pred našo literarno zgodovino kot osebna preizkušnja, poseben izziv. Pokazalo se bo namreč, koliko so bile interpretacije partizanske književnosti in književnosti povojnega časa, tudi kritične, izraz resničnega znanstvenega prepričanja, in na drugi strani, koliko je v naši literarni vedi miselne fleksibilnosti in nazorske strpnosti, ki je zlasti potrebna za soočenje z idejno drugačno književnostjo. Morda si bo naša veda zdaj, ko bo lahko neovirano primerjala vojno literaturo obeh taborov, najprej sploh zastavila vprašanje, koliko sta ena in druga literatura predvsem zgodovina, resda pretresljiva in nadvse tragična, in koliko umetnost v smislu visokega estetskega mojstrstva. Prizadevanja, da bi iz istih, do obeh strani odprtih izhodišč razložili in ocenili idejno različno literaturo, nastalo v istem času in prostoru, so nedvomno vredna resnih in sistematičnih umskih naporov.

Če smo prej z metrom – zakaj bi zdaj z jardom?

Matej
Bogataj

Vsak od nas je v tem zadnjem letu že kdaj občutil, da se je nekaj spremenilo. Da ne bo nikoli več, kot je bilo, kar je sploh ena najbolj eksploatiranih fraz zadnjega časa. Če ne drugače, nam je ob konzumaciji kulturnih produktov kakšen direktor bral, da je zadeva pomembna, ker je prva premiera, prva pesniška zbirka, prva razstava... po tem, ko smo dosanjali tisočletni sen o samostojnosti in suverenosti.

Priznati moram, da pri celi zadevi nisem dovolj sodeloval, moje sanje so namreč v glavnem erotične, z Državo nisva imela v njih nič, mogoče tudi zaradi blage anarhoidnosti, v katero sem zabredel v rani mladosti.

Jasno je, da pomeni poudarjanje tistega »prvič po« poskus novega štetja, s tem pa ponovitev tiste napake, v katero so zabredli prejšnji zmagovalci, pa še poskus dovršitve eshatologije, ki nam jo je ubesedil Prešeren – svoboden narod v svobodni državi.

Pričakovali smo – seveda tu ne moremo mimo Pirjevčevih Vprašanj o poeziji in Vprašanj naroda – da bodo pesniki in pisatelji v trenutku, ko se bo narod institucionaliziral, sestopili nazaj k literaturi, osvobojeni tožbe in obljube. Zgodilo se je obratno; opustili so pesnjenje in se oprijeli politike. V dilemi med poezijo in politiko, ko sta postali izključujoči, so se opredelili

za slednjo, razen tistih seveda, ki se že prej niso zanimali za delovanje znotraj institucij, ki bolj cenijo moč in prefriganost kot mehko objemanje stvari z jezikom.

* * *

Seveda vsako novo štetje, začetek z ničle, potlači nekatere obstoječe dominante na račun razkrivanja potlačenega. Poskuša diskvalificirati prejšnje vrednote in vpeljati nove. Namestiti avtorje »iz opozicije« na mesta etabliranih in protežiranih piscev. Pometati iz učbenikov prejšnje vpletene veličine in jih zamenjati s prezrtimi in izrinjenimi avtorji. Te igre nimajo z literaturo nič skupnega. Kot tistemu, ki zadnjih nekaj let vrednoti slovensko prozo in esejistiko, mi ni nikdar in niti enkrat prišlo na misel, da bi moral zaradi prezrtosti katerega avtorja bolj ceniti ali obratno. Veliki pesniki – Balantič, na primer – so bili kljub prepovedi dobro poznani. Njihove knjige so skrivali in jih zato še bolj prebirali. Prepričan sem, da je Balantiča poznala skoraj vsa modernistična pesniška generacija, da njegovi poeziji ni prepoved nič odvzela – in pesniška rehabilitacija nič dala. Zdi se mi prav, da lahko Balantiča, Hribovska in slovenske Argentinec javno postavljamo ob bok njihovim vrstnikom. Zgodovina, ta okrutni stroj, bo tako in tako sama korigirala vsako morebitno precenjevanje ali evforičnost.

Zaradi zamolčancev – v prozi jih je k sreči manj – nisem spremenil pogleda na protežirane matične avtorje. V glavnem jih že prej sploh nisem ugledal ali pa sem nalašč gledal stran.

Imenitno se zabavam ob poskusih radikalnega prevrednotenja, predvsem ob favoriziranju nekaterih minornih avtorjev. Kako je čmoknil v povečevanje sentimentalnega humanizma Taras Kermauner, njegov prejšnji najodličnejši diagnostik in oponent! Pa Kermaunerju človek še ne zameri, saj je notoričen konvertit, še več: sinonim in alegorija konvertitstva. Pri tem je simpatično predvsem to, da so Kermaunerjeve preobrazbe divje in nekultivirane, torej docela neprimerne za okoriščanje z njimi.

* * *

Bolj kot zaradi pripustitve zamolčanih avtorjev ali ideoloških prevrednotenj literarne tradicije – povsem vseeno mi je, katere avtorje bodo iz šolskih učbenikov brali moji otroci, posebej še zdaj, ko na sebi vidim, kako brez haska je pouk književnosti – se stanje v kulturi spreminja zaradi penetracije tržnih zakonitosti. Vse več je pametnjakov, ki bi sprostili in spustili prodajo kruha in knjig, luksuznih avtomobilov in gledaliških predstav. Bogdan Novak, ki piše nacionalne sage in jih prodaja dobro zato, ker trg še ni zasičen, se od časa do časa domisli, da bi lahko ukinili subvencije, češ dobra knjiga se tako in tako sama prodaja. Do sedaj še nisem prebral nobene tako negativne utopije, kot je ta: dvomilijonski narod, razpet med Dinastijo in švarcvaldsko kliniko, izročen v roke domačim trivialnim piscem, od katerih pobira besedne figure, metaforiko, način razmišljanja... Si predstavljate, kako grozno bi bilo, če bi vsi govorili in se vedli kot junaki domače plaže? Z vsem tem leporečjem in nerealiziranimi zapleti, nemotiviranimi drastičnimi potezami in kar je še tega? Nihče, niti veliki razviti narodi si ne morejo privoščiti tega, da bi tako občutljivo področje, kot je kultura, prepustili povampirjenemu tržišču, da o večji kupni moči in s tem

povezanim sponzoriranjem produktov kulture, ki je dobro utečeno v zahodnih državah, ne govorimo.

Na drugi strani pa pozdravljam vdor nekaterih ekonomskih mehanizmov v kulturo, predvsem v odnos med ustvarjalcem in konzumentom, ki se s tem spremeni v odnos proizvajalec – kupec. To seveda prisili ustvarjalca h komunikativnosti, v katero se da vedno vgraditi odpor, kritičnost, emancipacijo... Nekomunikativnim, zateženim umetninam, namenjenim le ozkemu krogu ustvarjalčevih kolegov in prijateljem, čas ni naklonjen. In jaz sem na njegovi strani.

* * *

Kultura bo že nekako preživela, čeprav bo postala bolj marginalna, izrinjena v izolacijo, brez pravega vpliva na družbena dogajanja. Svoja na svojem, namenjena peščici posvečencev. Drugi bodo svoje kulturne potrebe zadovoljevali drugje, na primer na rock koncertih, z obiskovanjem performancev ali kinodvoran. Celo če v tem trenutku prepovejo poezijo in sploh vsako pisanje, bo večina ustvarjalcev našla kanale za kulturno izražanje. Milan Dekleva in Rudi Šeligo bi ustanovila jazz bend, Andrej Blatnik, Andrej Morovič, Brane Bitenc in Esad Babačič bi zašponali v drugem, za katerega imidž bi skrbela Lela B. Njatin, sam bi se posvetil marikulturi in ribolovu, za vsakogar bi se kaj našlo. Večji problem kot v spustu kulture v smer populizma in množičnosti, ki je svetoven pojav, se mi zdi preoblikovanje slovenske nacionalne identitete, ki se dogaja v zadnjem času.

Slovenstvo je do včeraj gojilo in temeljilo na hrepenenju kot pričakujočem in pasivnem, melanholičnem občutju. Kralj Matjaž nam je šel spet v goro, da ga zdaj čakamo, Lepa Vida je čakala zamorca, potem pa spet moža, Peter Klepec je res ruval drevje, kar ni samo neekološko in malce divje, temveč posledica bližine Vojne krajine, Črtomir se je prekrstil... Edino Martin Krpan je bil junaški, čeprav štorast tako, da je čudež, da so ga spustili v Evropo. Po tako imenovani vojni pa smo postali narod junakov; ko poslušam nekatere starejše pesniške kolege, se mi zdi, da niso samo zgradili države, temveč osebno ustavili tanke. Gotovo je v hrepenenju (tudi) nekaj boleznega, kar onemogoča njegovemu nosilcu polno zaživeti v tem trenutku, pa vendar je to odprt in dopuščajoč, nenasilen sentiment. Tak, da spiješ nekaj vina, pevaš žalostne pesmi in se spominjaš lepše prihodnosti, ob tem pa še kulturno deluješ ali kulturo vsaj konzumiraš.

Samozavest, ki smo jo pokazali pred nekaj več kot letom, pa se je razvijala in napihovala tudi še v času, ko zanjo ni bilo prave potrebe. Iz nje se je razvil Slovenec – bojevnik ali pa je stiska naplavila tovrsten kader na površje. Namesto Črtomirov in Lepih Vid smo dobili Svete Jurije, zmagovalce nad zmajem. To samo po sebi ni nič slabega, bomo dobili – vsaj upam tako – nekaj moške literature. (Ko sem iskal erotiko v slovenski prozi, mi je jasno zasijalo, da se njen pretežni del giblje znotraj triade Mati – Domovina – Bog. Morda se bo zdaj erotika emancipirala.) Bolj moteče so deviacije tega heroičnega principa, ki jih trpimo v vsakdanu; freh in objestno vedenje v prometu, nestrpnost do tujcev, celo beguncev, občutek samozadostnosti, ksenofobija, občutek večvrednosti, nestrpnost in bojevitost, nepripravljenost na dialog...

Seveda je druga plat te medalje paranoidnost, iskanje zarote, če ne zunaj, pa znotraj plemena. Poteze, ki jih je šibal Cankar, ko je pisal

o strankarskem življenju – čemur smo se vsi smejali, saj gre za res komične stvari – so bile le zamrznjene, zdaj pa so se odtajale in zdaj obetajo razdrobiti in razcepiti tudi kulturo in kritiko. K sreči nam za izpeljavo takšnega norega načrta še zmanjkuje kadrov, zato lahko še vedno isto besedilo objaviš v Tribuni ali v Naših razgledih, v Mladini ali v Slovincu, na Radiu Študent ali na tretjem programu nacionalnega Radia. Razlike vidijo le lektorji, ki mediju primerno zvišajo ali znižajo jezik. Oni vejo, da je jezik zadeva, ki ima opravka s socialnimi sloji, to pa je že politično.

Na splošno nam ob spremembah, ki so se dogodile, ne preostane nič drugega kot odprtost proti prihodnosti, da s pieteto, pa brez nostalgije gledamo na preteklost in se ob tem tolažimo, da vse mine, da vse, ne le narod ali poteza v njegovem značaju, zapada času in da bo vsega enkrat konec. Tako gre to.

Boris
Paternu

Slovenska »duhovna shema«

Kar zadeva svobodo in demokracijo, si o slovenskem »narodnem značaju« ne kaže ustvarjati praznih upov. Ne kaže preveč zaupati »duhovni shemi« slovenskega mišljenja, kakršna deluje v nas kot globlja usedlina zgodovinske izkušnje, ki ni od včeraj in ne samo od druge svetovne vojne naprej. Zgodovina malega, ogroženega in brezdržavnega pa tudi gmotno razmeroma revnega naroda ni mogla dati

niti prenesti trajnejših vzorcev svobodnega mišljenja in prave mišljenjske prijaznosti sploh. Smo tudi narod brez renesanse za sabo in narod, ki se je od srednjega veka odtrgal pravzaprav šele z razsvetljenstvom 18. stoletja. Pa še to s polovičnim razsvetljenstvom, saj so naprimer Linhartove radikalnejše misli o človekovi pravici do osebne prostosti in sreče ostale globoko zakopane v zasebnih pismih. Na vse to smo potem polagali mit o Slovencih kot narodu pesnikov, mit, ki je eden najbolj problematičnih stereotipov mišljenja o nas samih. Mit zmeraj nekaj prikriva: v resnici je ta narod velikega pesnika ali umetnika zmeraj težko prenesel, težko predvsem zato, ker ni prenašal samosvojega, svobodnega ali drznega pogleda na svet. Rad pa je imel veliko število konfeksijskih pesnikov, ki jih je bilo včasih več kot bralcev.

Če poskusimo na tem področju naše zgodovine – in literatura je bila na Slovenskem zelo dolgo tako rekoč prva nacionalna institucija, potrdilo narodu za ta svet – preveriti slovensko duhovno zmožnost za tako imenovani pluralizem ali odprtost mišljenja, se stvari iztečejo vse prej kot dobro. Samo nekaj primerov.

Ko je Prešeren svoj življenjski opus zbiral in urejal v *Poezije*, si je najprej zamislil knjigo, ki bi povedala še nekaj drugega, kot je povedala tista, ki je izšla in jo poznamo. Slovenskim pesmim je namreč dodal še svoje nemške, ki pa jih je razporedil tako, da je v pomensko poudarjeni sklep postavil sonet *Wohl ihm, dem fremd gelieben das Erkennen* (V Kovičevem